

JANINA WACZAW
WSP w Bydgoszczy

UWAGI O NAUCZANIU SŁOWNICTWA WYNIKAJĄCE Z PRAKTYKI SZKOLNEJ

Na każdej lekcji języka rosyjskiego planowo lub spontanicznie wzbogaca się słownik ucznia.

Pod określeniem "planowo" należy rozumieć słownictwo dobrane przez nauczyciela do nauczania pod względem ilościowym i jakościowym dla określonego poziomu uczniów, "spontanicznie" zaś oznacza przyswajanie w trakcie uczenia się pod kierunkiem nauczyciela lub samodzielnie tych wyrażań i zwrotów, z którymi uczeń styka się i które uważa za niezbędne do wyrażania swoich myśli. Spontaniczne przyswajanie leksyki występuje po okresie początkowym. Korzystanie z tekstów literackich, prasy, czasopism, lektury pozapodręcznikowej daje możliwości uczącemu się przyswoić te struktury i połączenia wyrazowe, które najlepiej u niego funkcjonują.

Problem słownictwa jest bardzo złożony. Uwarunkowany jest on wieloma kryteriami naukowymi, które w praktyce nie zawsze zdają egzamin.

W początkowym okresie nauczania opanowanie wymowy rosyjskiej wymaga szczególnie wyselekcjonowanego materiału leksykalnego. Każdy zbędny wyraz powoduje dodatkowe trudności i rozprasza uwagę ucznia, uniemożliwiając mu skoncentrowanie uwagi na przyswojeniu poprawnej wymowy zaplanowanych głosek. Na tym etapie dobór słownictwa winien być uzależniony przede wszystkim od systemu fonologicznego. Inne kryteria, takie jak tematyka, częstotliwość występowania, zdolność łączenia się z innymi wyrazami lub określonymi formami, nie są pierwszoplanowe. Nie ułatwia to jednak przygotowania tekstów dla kl. V.

Uczeń kl. V szkoły podstawowej na lekcjach języka

polskiego analizuje teksty literackie o tematyce bardzo zróżnicowanej, a na lekcjach języka rosyjskiego wraca do tekstów pod względem treści na poziomie kl. I. To cofnięcie się ucznia jest nienaturalne, przyczynia się do sztucznego zachowania się na lekcji, powoduje brak poczucia wartości, dezorientuje ucznia w powadze uczenia się. Tekst spreparowany sztucznie pozbawiony jest swojej zasadniczej funkcji komunikatywnej.

Po okresie początkowym następuje wzmożona praca nad materiałem leksykalnym.

Pierwszoplanowym zadaniem w tym zakresie dla dydaktyki językowej powinno być ułatwienie uczenia się słownictwa uczniowi mniej zdolnemu poprzez stworzenie i dostarczenie mu jakiegoś systemu organizującego leksykalny chaos i umożliwiającego mu w ten sposób uczenie się ze zrozumieniem¹.

Oto kilka przykładów lekcji języka rosyjskiego publikowanych na łamach czasopisma "Język Rosyjski", które ilustrują sposoby pracy nad słownictwem.

Konspekt lekcji I. Izdebskiej w klasie II LO w Bydgoszczy².

Temat lekcji: Wiadomości o Leningradzie - ćwiczenia w mówieniu. Autorka przewiduje na lekcji nowe wyrażenia: dostoprimieczatielnosti goroda, gorod osnowan, gorod raspołożen, gorod nazywajetsa, gorod nagroždion ordienom Lenina, fa-szysty /gitlerowcy/ zamknuli gorod w kolco bło-kady, bło-kada prodołżałas' 900 dniej, zaszcziszczat' ot wraga.

Sposoby objaśniania nowych słów to kontekst, poglądowość i synonimy. Tok postępowania nauczyciela jest następujący:

- a/ nauczyciel na podstawie przeźrocza opowiada o Leningradzie, prezentując w wypowiedzianym tekście nowe słownictwo;
- b/ przy pomocy pytań sprawdza zrozumienie nowej leksyki;
- c/ nową leksykę uczniowie utrwalają w odpowiedziach na pytania na podstawie taśmy;
- d/ wypowiedź ciągną uczniowie;
- e/ zapis nowych słów do zeszytów.

Lekcje języka rosyjskiego Cz. Jurewicza w kl. III IO w Pińczowie³. Na pierwszej lekcji uczniowie dobierają słówka do tematu: Moje miasto. Są to już wcześniej poznane nazwy instytucji miejskich. Ponadto wpisują do zeszytów po polsku inne potrzebne słowa, których znaczeń wyszukują w słownikach polsko-rosyjskich. Tematem lekcji drugiej jest: Powtórzenie przysłówków i przyimków w związkach z innymi częściami mowy. Są to następujące przysłówki: wniż, wwierch, wdalekie, wpieriedi, wprawo, wlewo, naprawo, nalewo, nawierchu, po-naszemu, po-russki, po-niemiecki, wowriemia, także, zatiem oraz przyimki w zwrotach typu: s prawoj strony, na wierchu gory, po naszymu płanu, wo wriemia koncerta. Temat lekcji trzeciej: Opis naszego miasta - ćwiczenia ustne. Celem lekcji jest utrwalenie z dwóch poprzednich lekcji nazw instytucji, przysłówków i przyimkowych konstrukcji. Utrwalanie materiału leksykalnego przebiega w trakcie pytań i odpowiedzi uczniów oraz pytań nauczyciela i odpowiedzi uczniów. Pytania nauczyciela najpierw szczegółowe, a później ogólne pozwalają na kilkakrotne opowiadanie o mieście. Przysłówki i przyimki utrwalało podobnie jak leksykę dotyczącą tematu miasta, tzn. uwzględniając ich funkcję w zdaniach o mieście. Uczniowie ponadto objaśniali ustnie ich pisownię.

Konspekt lekcji E. Grūn w kl. I Liceum Ekonomicznego w Jaśle⁴. Temat lekcji: Opis obrazu "Opiat' dwojka". Autorka prowadzi zajęcia w formie rozmowy z uczniami na podstawie reprodukcji. W trakcie rozmowy wynika, że uczniowie nie znają niektórych potrzebnych słów. Nauczyciel je podaje, uczniowie zapisują do zeszytów i w swoich wypowiedziach w dalszym ciągu wykorzystują niezbędne im nowe wyrazy. Podczas wielokrotnych powtórzeń uczniowie utrwalają zapisane słownictwo.

Przedstawione ilustracje lekcji różnią się między sobą koncepcją i podejściem autorów do zagadnień nauczania słownictwa. Różnice dotyczą sposobu podawania, objaśniania i zapisywania.

W konspekcie I. Izdebskiej zaplanowane przez nauczycie-

ła słownictwo jest podane uczniom przed rozmową o Lenin-gradzie. Opis lekcji Cz. Jurewicza świadczy o wykorzystaniu przez niego samodzielnej pracy uczniów. Uczniowie zbierają materiał na podstawie słowników polsko-rosyjskich. W domu utrwalają zebraną leksykę poprzez układanie słowniczków alfabetycznych. Utrwalanie materiału gramatycznego następuje zgodnie z zasadą funkcjonalności w nauczaniu. Do opisu miasta niezbędna jest kategoria oznaczająca miejsce, stąd użycie w/w przysłówków i przyimkowych konstrukcji. Ewa Grtńn kładzie nacisk na motywację. Dobór słownictwa wynika z potrzeb uczniów. Ma to duże znaczenie w zapamiętywaniu nowych jednostek leksykalnych.

Tok postępowania autorów różni się w chronologii czynności. Objasnianie znaczeń występowało bądź przed ćwiczeniami mownymi na tej samej lekcji, bądź na lekcji poprzedzającej ćwiczenia mowne, bądź w trakcie ćwiczeń mownych. Dźwiękowe przyswajanie nowego słownictwa występowało na lekcji poprzedniej i w trakcie ćwiczeń utrwalających.

Kolejność czynności ma również swoje uzasadnienie. Podstawowym jednak problemem w toku lekcyjnym przy nauczaniu słownictwa jest przestrzeganie ogniw, które ze względów dydaktycznych wypaść nie mogą. Są to ogniwa następujące:

1. Prezentacja nowej jednostki leksykalnej w jej podstawowej funkcji w zdaniu.
2. Objasnienie znaczenia.
3. Opanowanie poprawnej wymowy.
4. Pisemne przyswojenie.
5. Zastosowanie nowych jednostek leksykalnych w zdaniach.
6. Zastosowanie poznanych wyrazów w wypowiedziach twórczych.

Zasada świadomości w nauczaniu wymaga, aby po prezentacji materiału leksykalnego nastąpił moment objaśniania ich znaczeń. Z kolei użycie przez ucznia w zdaniu nowych słów musi być poprzedzone opanowaniem wymowy. Niezależnie od etapu nauczania praca nad poprawną wymową winna trwać nieustannie. Na niższym etapie zajmuje ona więcej czasu niż na etapie średnim. Poznanie jednak w początkowej fazie

uczenia się zasad wymowy nie jest równoznaczne z tym, że uczeń będzie te zasady stosował praktycznie w nowych partiach materiału. Zachodzi więc konieczność stosowania ćwiczeń fonetycznych na sukcesywnie przyswajanych jednostkach leksykalnych. Samodzielna, świadoma wypowiedź, podczas której uwaga ucznia skoncentrowana jest na treściach, poprzedzona być musi ćwiczeniami na użycie nowej jednostki w zdaniu celem przyswojenia jej możliwości znaczeniowej i gramatycznej w praktyce komunikatywnej.

Po ustnym przyswojeniu uczeń opanowuje graficzną stronę nowego materiału.

Nie zawsze ogromny wysiłek nauczyciela i uczniów daje pożądane rezultaty. Brak wyników zniechęca do pracy obie strony. Mechaniczne zapamiętywanie wyrazów następuje w trakcie ćwiczenia ich w krótkim kontekście, powtarzającym się wielokrotnie, bez zaangażowania świadomości ucznia. Stereotypowe pytania wg tekstu nie wymagają żadnych przemyśleń, bo i treść tekstu, i stawiane pytania nie pobudzają ucznia do pracy umysłowej. Uczniowie manipulują zdania-
mi tekstu, nie zwracając uwagi na właściwą ich informację i na formę wypowiedzi.

Niebezpiecznym sposobem jest dobieranie słówek do tematu. Uczniowie wypisują kolumny wyrazów, które w ich wypowiedziach nie znajdują zastosowania. W. Marton pisze: "Zasadniczą trudnością w uczeniu się obcojęzycznego materiału leksykalnego jest nie tyle zapamiętywanie poszczególnych wyrazów, ile opanowanie reguł łączliwości pomiędzy poszczególnymi wyrazami, czyli innymi słowy, syntagm konwencjonalnych"⁵.

Dobieranie synonimów i antonimów jest raczej ćwiczeniem gramatycznym, od którego do ćwiczeń komunikatywnych przejść jest bardzo trudno.

Koncentrowanie materiału leksykalnego wokół tematów nie sprzyja zasadzie powtarzalności. W podręcznikach szkolnych każdy paragraf związany jest z nowym tematem, nie wiążącym się z poprzednimi. Materiał leksykalny dobierany jest przez nauczycieli zupełnie przypadkowo. Jedynie kryterium,

które jest brane pod uwagę, to tematyka. Opanowywanie reguł gramatycznych odbywa się poza ćwiczeniami w mówieniu. Najczęściej reguły ćwiczone na lekcji nie znajdują zastosowania w ćwiczeniach mownych. Eksponowanie zasady, że gramatyka w praktycznym nauczaniu jest środkiem, a nie celem, nie rozwiązuje problemu dydaktycznego.

Zagadnienie stosunku leksyki do gramatyki jest szczególnie trudne. Coraz więcej pojawia się opracowań dydaktycznych z tego zakresu, jednak nie są one wystarczające w praktyce szkolnej. Tomasz Wójcik pisze:

... można opanować 60 tys. słów plus kilka podręczników gramatyki i nie umieć zbudować ani jednego zdania. Tak jest wówczas, gdy uczący się języka nie zwraca uwagi na opanowanie całych, gotowych konstrukcji gramatycznych, funkcjonujących w mowie jako jednostki leksykalne i ułatwiających opanowanie dość skomplikowanej w każdym języku innej specyfiki syntaktycznej studiowanego języka⁶.

Nauczanie języka musi uwzględniać psychikę ucznia. Uczeń koncentruje swoją uwagę przede wszystkim na znaczeniu wypowiedzi. Sensowna logiczna informacja staje się motywacją do poznania jej strony formalnej, tzn. do opanowania poszczególnych elementów tej informacji i związków między nimi zachodzących. Zasadniczą podstawą przy praktycznym nauczaniu języka są kategorie semantyczne, które warunkują materiał leksykalny i gramatyczny.

Onomazjologiczne podejście w nauczaniu wymaga odpowiednich pomocy naukowych. Podręczniki szkolne, które są najczęściej jedynym źródłem dostępnym dla ucznia, muszą zawierać materiał uporządkowany w sensowną logiczną całość. W systemie uczenia się jęz. obcego pomoce naukowe są ogniwnem niezbędnym. W szkołach średnich ogólnokształcących i zawodowych nauczyciele odczuwają brak słowników do samodzielnej pracy ucznia, które pozwoliłyby sprawdzić poprawność użycia nowej jednostki leksykalnej tak pod względem znaczeniowym, jak i formalnym.

Przedstawione zagadnienia nauczania słownictwa wskazują na ważność problemu i odsyłają zainteresowanych do korzystania z dydaktycznych rozwiązań nauczycieli praktyków, dzielących się swoimi doświadczeniami na łamach czasopism metodycznych.

Przypisy

- ¹ W. Marton: Dydaktyka języka obcego w szkole średniej. Podejście kognitywne, PWN, Warszawa 1978, s. 107
- ² I. Izdebska: Znaczenie stosowania środków dydaktycznych w nowoczesnym procesie nauczania języka rosyjskiego, "Język Rosyjski", 1977, nr 1, s. 25
- ³ Cz. Jurewicz : Walory wycieczki na lekcjach języka rosyjskiego, "Język Rosyjski", 1974, nr 2, s. 103
- ⁴ E. Grfn: Konspekt lekcji w kl. I Liceum Ekonomicznego, "Język Rosyjski", 1973, nr 5, s. 295
- ⁵ W. Marton, op. cit., s. 122
- ⁶ T. Wójcik: Typy struktur językowych, "Język Rosyjski", 1969, nr 4, s. 11

SOME ASPECTS OF TEACHING VOCABULARY EVIDENT FROM SCHOOL
EXPERIENCE

Summary

The aim of this article is to present the basic problems of teaching vocabulary in schools.

The author analyzes the concepts published in language teaching journals to suggest subsequently a definite course of a lesson. While working on vocabulary a teacher pay attention to contextualization - only in different situations and contexts does a lexical unit enter into relations with other words and acquire a full meaning.

Functional approach to language teaching requires, of course, new textbooks adapted to this approach - both for primary and secondary schools.